

Samen oud

De veranderingen in sterfte- en geboortepatronen hebben geleid tot veranderingen in de samenstelling van families. Als gevolg van het afgenomen kindertal zijn er binnen families minder relaties tussen generatiegenoten zoals broers en zusters, nichten en neven.

Tegelijkertijd bestaan families uit een groter aantal generaties. Door de stijging van de levensverwachting blijven ook oudere familieleden langer in leven. Drie, vier en zelfs vijf generaties familieleden kunnen gelijktijdig in leven zijn.

De toegenomen bestaanszekerheid heeft gevolgen voor de manier waarop mensen in het leven staan. Tegenslagen als het verlies van dierbaren op jonge leeftijd, zijn in de loop van deze eeuw minder tot de dagelijkse realiteit gaan behoren. De zeldzaamheid van deze gebeurtenissen betekent dat zij anders worden beleefd. Vroeg overlijden (van kinderen, van ouders) is uitzonderlijk en om die reden ingrijpender dan vroeger. Mensen hebben er niet op gerekend en er zal weinig steun zijn van leeftijdgenoten omdat die het zelf ook niet hebben meegemaakt.

Lange duur familiebanden

Als gevolg van de toegenomen levensverwachting hebben familiebanden een ongekend lange duur gekregen. Vaak overlappen

de levens van ouders en kinderen elkaar voor een periode van vijftig jaar. Mensen brengen meer tijd door als volwassen kinderen van ouders die nog in leven zijn dan als ouders van kinderen die nog niet volwassen zijn.

Een gevolg is dat mensen erg lang in de positie van 'kind' blijven, zelfs tot op oudere leeftijd. Soms overlappen de levensfasen twee generaties binnen een gezin, en kan zowel de moeder als de dochter weduwe zijn. Dergelijke omstandigheden kunnen tot dramatische situaties leiden. Wie van de twee heeft het meeste 'recht' op verdriet, of op steun vanuit de familie?

Er is onbekendheid over de 'juiste' wijze van handelen. Regels over hoe men binnen families met elkaar dient om te gaan – over wederzijdse verplichtingen, over de ruimte die men elkaar geeft, over de mate waarin men zich door opvattingen van anderen laat leiden.

Richtlijnen ontbreken omdat er geen precedenten zijn. De familieconstellaties van nu waren vroeger immers uitzonderingen.

Maar er is meer aan de hand. De maatschappij is in honderd jaar tijd ook veranderd. Mensen geven inmiddels zelf richting aan hun leven, los van de bindingen met familie, religie en sociale klasse.

Partners

Voor partners betekent de verlenging van de levensduur een verhoogde kans om de oude dag samen door te brengen. Er vindt immers uitstel plaats van de leeftijd waarop men als gevolg van weduwschap alleen komt te staan. De levensverwachting bepaalt echter niet uitsluitend of iemand op latere leeftijd met een partner het huishouden deelt, echtscheiding speelt ook een rol. Er zijn, ook onder ouderen, meer gescheidenen.

Alleenwonende mannen

Voor ieder van de onderscheiden geboortecohorten geldt dat relatief meer ouderen op 65-jarige leeftijd met een partner samenleven dan op 80-jarige leeftijd. Verder is te zien dat aanzienlijk meer mannen dan vrouwen op latere leeftijd met een partner samenleven. De kans om op oudere leeftijd de partner te verliezen is groter voor vrouwen dan voor mannen. Vrouwen leven immers gemiddeld langer en gaan over het algemeen relaties aan met mannen die enkele jaren ouder zijn.

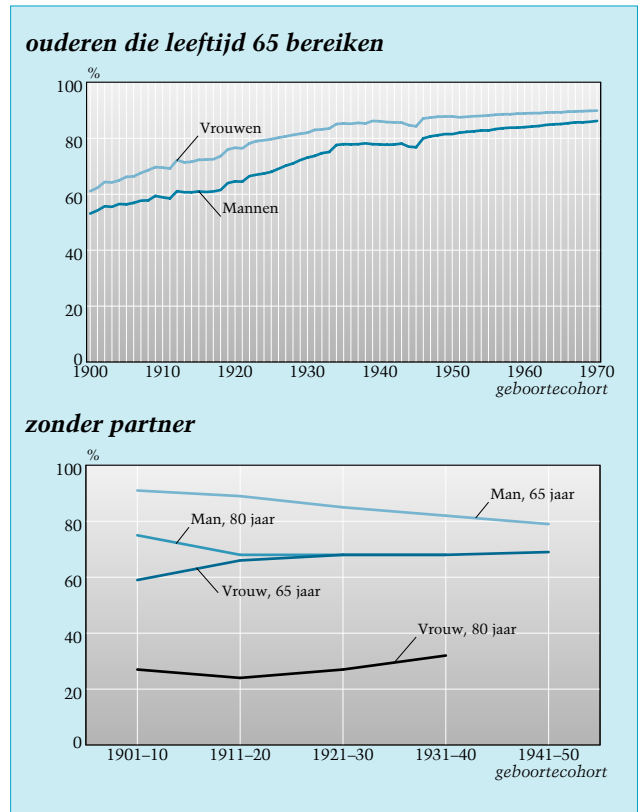
Vergelijkingen over de geboortecohorten heen zijn interessanter. In de opeenvolgende geboortecohorten blijkt het aandeel mannen dat op latere leeftijd met een partner samenleeft terug te lopen. Op 65-jarige leeftijd woonde 91 procent van de mannen uit het geboortecohort 1901-1910 met een partner samen, terwijl dit naar verwachting 79 procent zal zijn voor de mannen geboren tussen 1941 en 1950. Voor 80-jarige mannen is er een afname van 75 procent naar 68 procent tussen de geboortecohorten 1901-1910 en 1931-1940. Deze daling van het aandeel samenwonende mannen wordt met name bepaald door de toename van het aantal gescheiden mannen.

Samenwonende vrouwen

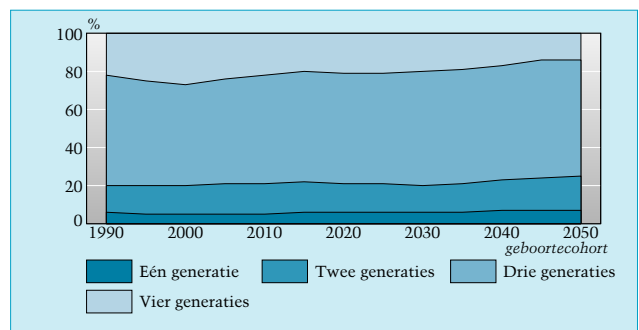
Onder vrouwen is een dergelijke afname van het aandeel dat met een partner samenleeft niet te zien. Integendeel, in opeenvolgende geboortecohorten lijkt er zelfs sprake te zijn van een stijging van het aandeel samenwonende vrouwen. Onder vrouwen uit het geboortecohort 1901-1910 leefde op 65-jarige leeftijd 59 procent met een partner samen. Voor vrouwen geboren tussen 1941 en 1950 zal dit naar verwachting 69 procent zijn. Het aandeel vrouwen dat op 80-jarige leeftijd met een partner samenleeft stijgt van 27 procent voor het geboortecohort 1901-1910 naar 32 procent voor het geboortecohort 1931-1940.

De negatieve gevolgen van de toename van het aantal gescheiden vrouwen wegen niet op tegen de positieve gevolgen van de gestegen levensverwachting onder mannen. Vrouwen lijken te profiteren van de gestegen levensverwachting onder mannen in die zin dat de kans afneemt dat ze alleen komen te staan.

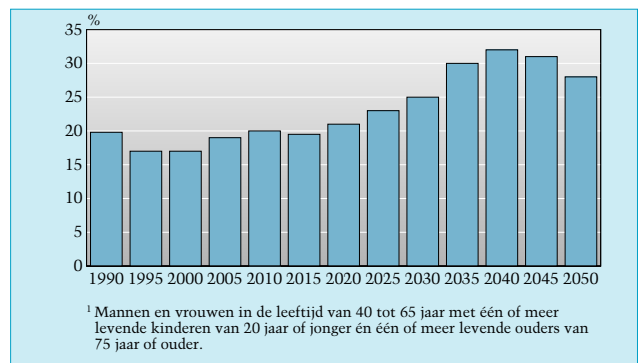
Ouderen naar geboortecohort

Aantal generaties familienetwerk

Driefamiliegeneraties

Familiestructuren

Naast veranderingen in de levensverwachting zijn veranderingen in geboorten bepalend voor de vormgeving van familiestructuren. Vrouwen kregen gemiddeld minder kinderen. De daling in de vruchtbaarheid komt met name omdat er minder derde en vierde kinderen werden geboren. Verder is er, startend bij vrouwen geboren in 1944, sprake van uitstel van de geboorte van het eerste kind.

De veranderingen in sterfte- en geboortepatronen hebben geleid tot veranderingen in de architectuur van families. Ten eerste is er een horizontale vernauwing. Als gevolg van het afgenomen kindertal zijn er binnen families minder intragenerationele relaties, dat wil zeggen, relaties met generatiegenoten zoals broers en zusters, en nichten en neven. In 1900 hadden mensen onder de leeftijd van 20 jaar gemiddeld 3,1 broers en zusters. In 1960 was dit afgenomen tot gemiddeld 1,6 en in 1990 tot gemiddeld 1,3 broers en zusters. Verder blijkt dat degenen die in 1900 onder de 20 jaar waren gemiddeld 11 nichten en neven hadden; in 1960 had deze groep gemiddeld 10,6 nichten en neven en in 1990 gemiddeld 6,1.

Generaties

Ten tweede is er sprake van een toegenomen verticalisering van families. Daarmee wordt bedoeld dat families uit een groter aantal generaties bestaan. Als gevolg van de stijging in de levensverwachting blijven ook oudere familieleden langer in leven. Drie, vier en zelfs vijf generaties familieleden kunnen gelijktijdig in leven zijn.

In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht zijn in Nederland

driegeratiefamilies de norm. In een driegeratiefamilies is minimaal één grootouder en één kleinkind in leven. In 1990 maakte vijftig procent van de Nederlanders deel uit van een familienetwerk waar drie generaties nog samen in leven waren, 24 procent behoorde tot een viergeneratiefamilie, 20 procent tot een familie bestaande uit twee generaties en 6 procent had geen familieleden in leven die behoorden tot of een oudere generatie of een jongere generatie.

Driegeratiefamilie

In de tijd bezien is er eerst een stijging van het aandeel personen dat deel uitmaakt van een viergeneratiefamilie, en vervolgens een daling. Die daling moet worden toegeschreven aan de toegenomen leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen. Vrouwen beginnen steeds op latere leeftijd aan gezinsvorming. De kans dat dan ook grootouders (overgrootouders van het kind dat wordt geboren) nog in leven zijn, neemt daardoor af.

De verwachting is dat het aandeel personen dat tot een driegeratiefamilie behoort constant blijft. Ook in de toekomst is de driegeratiefamilie de meest voorkomende familiestructuur. Als gevolg van een toename van kinderloosheid zal het aandeel personen dat deel uitmaakt van een tweegeratiefamilie tussen nu en 2050 licht stijgen. Dat geldt ook voor het aandeel personen dat geen familieleden van een oudere of van een jongere generatie heeft. ◀

Pearl Dykstra

(Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut)